

MIKULÁŠ HUBA*

**O NIEKTORÝCH OTÁZKACH GENÉZY A SÚČASNÉHO STAVU
KOPANIČIARSKOHO OSÍDLENIA NA ÚZEMÍ SLOVENSKEJ
SOCIALISTICKEJ REPUBLIKY**

Mikuláš Huba: About Some Questions of the Genesis and Present-day State in the Kopanitse Settlement in the Territory of the Slovak Socialist Republic. Geogr. Čas., 41, 1989, 2; 1 table, 57 refs.

A landscape with the kopanitse-dispersed settlement, or in other words, the kopanitse-dispersed landscape, may be considered for a specific type of landscape system from the settlement-geographical, but also, as the case may be, from the landscape-synthetic aspect, too. For a relatively short period of its existence this landscape type has overcome a dramatic evolution within the territory of the Slovak Socialist Republic, which culminated in the 2nd half of the 20th century passing the recent period of striking transformations, namely from modernization, through the functional-physiognomical transformation up to a general wearing-out.

In the framework of reevaluation of the general strategy of settlement in the territory of the Slovak Socialist Republic, along so far prevailing concentrating-centralizing tendencies also opposite tendencies begin to manifest themselves, signaling certain perspectives also for renaissance of the deconcentrated settlement, of course, in a form accommodated to new requirements and needs. In every case, the problems mentioned represent a topical object of research that is strikingly of an integrative, interdisciplinary character, and relevant from the viewpoint of modern geography.

ÚVOD

Kopaničiarske osídlenie Slovenska predstavuje autonómny prejav socioekonomickej aktivity, podmienenej špecifickými prírodnými a historickými podmienkami. Vzniklo ako produkt najmladších kolonizačných vln na našom území a jeho genéza bola územne i časovo značne diferencovaná.

Tým, že kopaničiarske osídlenie znamenalo prevažne iba dosídľovanie dovtedajšej anekumény v odľahlých, ťažko dostupných a na zakladanie trvalých sídel dovtedy málo vhodných častiach katastrov skôr založených obcí, predstavovalo vždy do istej miery extrémny a núdzový sídelný prejav, ktorý je v súčasnosti v disproporcii s dosiaľ u nás prevládajúcimi centralizačno-koncentrač-

* RNDr. Mikuláš Huba, CSc., Geografický ústav CGV SAV, Jozefská 7, 811 06 Bratislava.

nými tendenciami socioekonomického rozvoja. Uvedená disproporcía má za následok tlak na výraznú funkčnú transformáciu kopaničiarskych sídel a v polohách najmenej priaznivých na trvalé bývanie ich postupné vyľudňovanie až zánik. Analogickými premenami prechádza aj kopaničiarska krajina v zázemí sídel. Proti spomenutému trendu pustnutia začína však v posledných dvoch desaťročiach pôsobiť protichodný trend akéhosi „sekundárneho znovuosídľovania“ spustnutého bytového fondu záujemcami o tzv. druhé bývanie (chalupárska rekreácia).

V kontraste s kopanicami, ktoré strácajú trvalú obytnú funkciu, vystupuje skupina kopaničiarskych sídel s priaznivými existenčnými podmienkami a s populačným rastom.

Tieto vlastnosti súčasného stavu kopaničiarskeho osídlenia na Slovensku robia z danej problematiky aktuálny predmet výskumu výrazne celostného, interdisciplinárneho charakteru, ktorý geografickou vedou je neprávom nedocenený. Pritom je to práve geografia, ktorá je ako jediná z disciplín základného výskumu, schopná zmocniť sa prostredníctvom svojho zmodernizovaného aparátu problému transformácie kopaničiarskeho osídlenia, resp. kopaničiarskej krajiny v celej jeho mnohvrstevnatosti a komplexnosti.

PREHĽAD O SÚČASNOM STAVE PROBLEMATIKY

Výskum kopaničiarskeho osídlenia v komplexnej podobe predstavuje problém interdisciplinárnej povahy, na riešení ktorého participuje predovšetkým geografia, historické vedy a etnografia. Jestvujúca literatúra o kopaničiárstve, kopaničiarskom osídlení, resp. kopaničiarskej krajine reflektuje príslušnosť k uvedeným trom vedným disciplínam, a má zväčša charakter parciálneho pohľadu na problematiku. V úlohe pomocných vied vystupujú ďalšie disciplíny — najmä spoločenskovedného zamerania — ako napr. demografia, sociológia, teória architektúry a urbanizmu a ďalšie.

Analyzovať podrobne negeografickú literatúru o danej problematike by si vyžiadalo samostatnú štúdiu a nebolo by účelné referovať o nej v tomto geografickom príspevku. Spomenieme preto len tie negeografické práce, ktoré obsahujú aj historickogeografické, sídelnogeografické či regionálnogeografické črty.

Už začiatkom 20. storočia vzniklo niekoľko monografií venovaných obciam s kopaničiarskym osídlením. A. Medvecký v monografii Detva z r. 1905 ako jeden z prvých autorov poukázal na premenu sezónnych sídel v oblasti detvianskych lazov na trvalé. K. Chotek v práci Cerovo z r. 1906 si všimol transformáciu prechodných sídel v katastri obce Cerovo na trvalé v súvislosti s imigráciou obyvateľstva z relatívne preľudnených oblastí do Cerova, kde pre nízku natalitu bol relatívny prebytok využiteľnej pôdy. Do uvedeného obdobia spadá tiež monografia Myjava od J. Bodnára [1911].

Západobeskydským kopaničiarskym osídlením a vplyvom relatívnej preľudnenosti horských dolín na jeho vznik sa zaoberal V. Pražák [1947].

E. Sitár [1967] predstavil niektoré z výsledkov dosiahnutých pri riešení výskumnej úlohy Výskumného ústavu poľnohospodárskeho staviteľstva SVŠT o rozptýlenom (kopaničiarskom) osídlení na Slovensku. Po stránke faktografickej vychádzali riešitelia z výsledkov sčítania ľudu, domov a bytov r. 1961, z dotazníkových prieskumov a terénneho výskumu, podrobne analyzovali rôzne aspek-

ty kopaničiarskeho osídlenia k danému časovému horizontu. Práca má výrazne interdisciplinárny charakter. Celkove je pre práce etnografickej proveniencie až na spomenuté výnimky charakteristický čiastkový národopisný pohľad, ako aj orientácia na vybraný región, kataster vybraného sídla, prípadne inú územnú jednotku. Problematikou kopaničiarskeho osídlenia v rámci širšieho pohľadu na chotárne sídla v československých Karpatoch sa zaoberá aj monotematické číslo časopisu Slovenský národopis, 28, 1, 1980. Okrem etnografov do čísla prispeli historik (P. Horváth) a geograf (M. Lukniš). Samostatnú publikáciu o kopaničiarskom osídlení Kopanicové sídla a dedina napísala E. Švecová r. 1975. Hoci ťažisko spočíva v analýze vzťahov kopaničiarskych sídel (štálov) k materskej obci na príklade Jedľových Kostolian, publikácia obsahuje tiež viacero cenných informácií a postrehov so všeobecnou aplikovateľnosťou na problematiku kopaničiarskeho osídlenia ako celku.

Spomedzi historikov sa ako prvý kopaničiarskym osídlením systematickejšie zaoberal Š. Janšák (1929). Jeho Príspevok k štúdiu osídlenia — Obce a kopanice, je jediným prameňom, ktorý poskytuje štatistické údaje o počtoch kopaníc, ako aj o počtoch obyvateľov na kopaničiach a v jadrách kopaničiarskych obcí pred druhou svetovou vojnou. Treba však podotknúť, že jeho prehľad kopaničiarskych obcí nie je úplný a metodika vyčleňovania kopaničiarskych sídel nie je celkom vhodná (uvažuje viaceré miestne časti s charakterom koncentrovaných sídel). Spomedzi historikov venuje sústavnú pozornosť kopaničiarskemu osídleniu aj B. Varsík (1972, 1985).

Okrem spomenutých autorov treba spomenúť tiež práce P. Horvátha (1963, 1980) a J. Mesároša (1966), ktorí sa zaoberali predovšetkým vlastníckoprávnymi aspektmi kopaničiárstva a rozdielmi medzi vlastníctvom urbárskej a kopaničiarskej pôdy. Geografi sa začali zaoberať problematikou kopaničiarskeho osídlenia na území Západných Karpát v medzivojnovom období. Francúzsky geograf P. Deffontaine (1931) okrem prehľadu o priestorovej diferenciacii kopaničiarskeho osídlenia na Slovensku osobitnú pozornosť venoval úlohe valašskej kolonizácie pri jej vzniku. Stručná sídelnogeografická charakteristika oblastí kopaničiarskeho (lazníckeho) osídlenia tvorí súčasť vynikajúceho regionálnogeografického diela J. Hromádku (1943) Všeobecný zemepis Slovenska.

Š. Fekete v práci Typy vidieckeho osídlenia na Slovensku (1947) naznačil genézu kopaničiarskeho osídlenia na Slovensku a pokúsil sa o určitú typológiu týchto sídel. Značnú pozornosť venoval tejto problematike aj E. Mazúr (1951), ktorý sa zaoberal kopaničiarskym dosídľovaním málo efektívne využitých katastrov skôr založených obcí na slovenskej strane Javorníkov. Rozlíšil dve etapy vzniku rozptýleného osídlenia — prvá súvisí s valašskou kolonizáciou, druhá s kolonizáciou kopaničiarskou jednak iných území, jednak vlastných katastrov z preľudnených obcí. Autor sa zároveň zaoberal aj otázkami transformácie sezónnych sídel na sídla trvalé. Z hľadiska časovej komparácie je cenná kartografická interpretácia priestorovej diferenciacie trvalých i sezónnych rozptýlených sídel v Javorníkoch a komplexný regionálnogeografický prístup k problematike.

M. Lukniš (1950, 1980) publikoval poznatky o kopaničiarskom osídlení získané v priebehu komplexného geografického výskumu Gemera v rokoch 1947—1950. Zameril sa najmä na otázky rozšírenia a intenzity kopaničiarskeho osídlenia, jeho vzťah k rôznym etnickým skupinám obyvateľstva, vzťahy kopaničiarskych sídel k jadrám, otázky polohy sídel v rámci chotárov, sociálne, eko-

nomické a prírodné podmienky vzniku a premeny funkcie kopaničiarskych sídel. Analyzoval niekoľko typov týchto sídel, ktoré sa vyvinuli na území Gemera.

Sezónnymi (občasnými) sídlami a sčasti aj ich vzťahom k rozptýleným trvalým sídlam sa zaoberal vo svojej práci V. Lobotka (1966).

J. Verešík (1974) v publikácii Slovensko — Ľud v podkapitole o rozptýlenom osídlení zhrnul poznatky získané pri riešení výskumnej úlohy P. Nahálka a kol. (1966) a z prác Š. Janšáka (1929), J. Hromádku (1943), M. Lukniša (1950), J. Martinku (1927), J. Doberského a kol. (1954), A. Součka (1944, 1948) a i.

Možnosťami rekreačného využitia kopaničiarskych sídel v okrese Čadca sa v rokoch 1980—1981 zaoberal kolektív autorov Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV v expertíze, ktorá hodnotila rekreačný potenciál charakteristicky kopaničiarskeho okresu pre potreby ONV v Čadci. Závěry z tejto expertízy uverejnili J. Hanušin a M. Huba (1982).

V posledných rokoch stráca výskum kopaničiarskeho osídlenia charakter základného výskumu a čoraz väčšmi prechádza do aplikačných polôh. Okrem poslednej citovanej práce sa hodnotením potenciálu kopaničiarskych sídel, najmä z hľadiska ich rekreačného využitia, zaoberá aj výskumná úloha Koncepcia prestavby siete sídel vidieckeho typu v okrese Žilina, spracovaná kolektívom pod vedením R. Šteisa a E. Mazúra [1982]. Výskum v oblasti detviarskych lazov, zameraný najmä na posúdenie možností ich perspektívneho racionálneho využitia, uskutočňuje Katedra socioeconomickej geografie PFUK pod vedením J. Mládeka. Problematikou sa zaoberá tiež kolektív Štátneho výskumného projektového a typizačného ústavu pod vedením I. Sádovského v rámci úlohy Prestavba vidieckych sídel.

V súčasnosti kopaničiarskemu osídlení začínajú venovať stále väčšiu pozornosť územnoplánovacie inštitúcie. Súvisí to jednak so spracúvaním smerných územných plánov či už územných celkov, alebo jednotlivých sídel, jednak s vypracúvaním územných priemetov záujmov jednotlivých rezortov. Kopaničiarske osídlenie hrá významnú úlohu v rámci koncepcie rekreačných obcí a osád (Výskumný ústav cestovného ruchu, 1975; URBION — Štátny inštitút urbanizmu a územného plánovania, 1978, 1979; Stredoslovenský krajský národný výbor Banská Bystrica, 1977; Ministerstvo výstavby a techniky Slovenskej socialistickej republiky, 1979).

Viacero expertíznych štúdií, zameraných na diagnózu súčasného stavu, prognózu vývoja a návrh racionálneho funkčného využitia kopaničiarskeho osídlenia Kysúc (resp. okresu Čadca), objednal od rôznych spracovateľov Okresný národný výbor v Čadci (najnovšie F. Press a kol. 1985).

Už tradične sa problematikou kopaničiarskeho osídlenia v okrese zaoberá Okresný národný výbor a Útvár hlavného architekta v Žiline v spolupráci s príslušnými územnoplánovacími inštitúciami a Správou chránenej krajiny oblasti Malá Fatra (pozri Smernice pre usmernenie chalupníckej rekreácie 1976; Urbanistická štúdia osád chalupníckej rekreácie — Veľké Rovné, Terchová, URBION, Žilina 1984).

V zhode s väčšinou citovaných autorov možno konštatovať, že problematike kopaničiarskeho osídlenia sa dosiaľ nevenovala dostatočná pozornosť, najmä čo do komplexne zameraného výskumu, vedecky podloženej prognózy, prípadne krajinného plánu kopaničiarskych oblastí.

Súvisí to okrem iného aj so samotným rozptýleným charakterom osídlenia, jeho odľahlosťou, obmedzenou dostupnosťou, komplikovanými vlastníckymi po-

mermi, danými napr. rozdrobenosťou pôdneho fondu, nedostatkom reálne dostupných štatistických údajov (najmä do roku 1970), ktoré by boli diferencované až na rozlišovaciú úroveň základných sídelných jednotiek, intenzívnym procesom funkčno-fyziognomických zmien kopaničiarskeho osídlenia, ako aj niektorými ďalšími skutočnosťami (napr. prehliadanie, či podceňovanie významu danej problematiky).

Problematika kopaničiarskeho osídlenia na území Slovenska nesie na jednej strane značnú pečať regionálnej špecifičnosti a národnej svojbytnosti, na druhej strane však vykazuje viaceré spoločné znaky s rozptýleným osídlením iných oblastí.

Systematickejšiu pozornosť rozptýlenému osídleniu (najmä horských a subarktických oblastí) a problémom s ním spojeným venuje Komisia Medzinárodnej geografickej únie (IGU) pre rozvoj vidieckej krajiny (pozri napr. U. Varjo a kol. 1981, 1983). Celkove však možno konštatovať, že tak v našej, ako aj v zahraničnej literatúre sú komplexné geografické pohľady na problematiku rozptýleného osídlenia len ojedinelé.

NÁČRT, VYMEDZENIE A TERMINOLOGICKÉ ASPEKTY PROBLEMATIKY KOPANIČIARSKÉHO OSÍDLENIA NA SLOVENSKU

Historici a sčasti aj etnografi chápu problém kopaničiárstva predovšetkým ako problém hospodársko-sociálny a vlastnícko-právny (pozri J. Mesároš 1966, P. Horváth 1980, S. Švecová 1975 a iní).

Podľa niektorých geografov (napr. J. Hromádka 1943, Š. Fekete 1947) kopaničiarske osídlenie podmieňovali nielen uvedené príčiny, ale aj podmienky prírodné. Názorová nejednotnosť svedčí o tom, že prisúdenie správnej váhy jednotlivým činiteľom, podmieňujúcim vznik a ovplyvňujúcim vývoj kopaničiarskeho osídlenia, patrí k najzložitejším otázkam skúmanej problematiky. Jednu z prvých definícií skúmaného javu predkladá Š. Janšák (1929), podľa ktorého pod termínom kopanice rozumieme skupiny obytných a hospodárskych budov viac alebo menej vzdialených od obcí (až niekoľko kilometrov), ktoré obýva jedna, prípadne viacero roľníckych rodín. Podľa toho istého autora (Š. Janšák 1967) sú kopanice osobitným typom exploatácie pôdy a súčasne osobitným typom osídlenia. Kolektívny pojem kopanica naznačuje spôsob, akým prví (pôvodní) obyvatelia kopaničiarskych sídel zúrodňovali dovtedy neúrodnú pôdu a urobili ju vhodnou na pestovanie poľnohospodárskych plodín. Tento proces získavania novej pôdy bol v niektorých oblastiach Slovenska taký rozšírený, že sa stal majetkoprávnym, ako aj administratívnym pojmom.

Podľa J. Hromádku (1943) kopaničiarske sídla vznikli mladou, prípadne veľmi mladou kolonizáciou dovtedy zalesnených vrchov, ako osady pôvodne pastierske, ktoré až neskôr, relatívnym preludnením a zmenšením rodinných podielov pri delení majetku, prechádzali k roľníctvu. Medzi roztratené sídla autor počíta aj voľné refazové sídla, pričom druhú charakteristickejšiu a frekventovanejšiu formu typicky roztratených sídiel (kopanic) označuje ako skupinovú, teda takú, ktorá vznikla z jedného pôvodného domu a majetku delením.

J. Verešík (1974) pod takýmto sídlom rozumie osamote stojace roztratené domy alebo malé skupiny domov, s akými sa stretávame v niektorých horských oblastiach. Uvedený autor zároveň upozorňuje, že pojem roztratené osídlenie

zahŕňa v sebe veľmi heterogénny súbor sídelných typov (od samôť cez viesky, voľné refazové dediny až po zmiešané osídlenie).

Podľa S. Švecovej (1975) sa kopaničiarske sídla všeobecne charakterizujú ako trvalé sídla uprostred kopaničiarskej pôdy, ktorá predstavuje novozískanú poľnohospodársku pôdu. Na rozdiel od regulovaného horského osídlenia kopaničiarske sídla vznikli spontánne. Z hľadiska morfológického sa za kopanicové sídla pokladajú všetky horské rozptýlené sídla, ktoré vytvárajú v chotári menšie skupiny domov, prípadne len samoty, viac-menej od seba vzdialené. Treba poznamenať, že nemusí ísť len o horské sídla.

P. Horváth (1980) definuje kopaničiarske sídla (v rámci tzv. chotárných sídel) ako rozptýlené sídelné jednotky (lokality), ktoré vznikli na katastrálnych územiach obcí mimo ich kompaktného osídlenia, tvoria samostatné priestorové celky viac-menej od seba vzdialené a majú pritom vlastné pomenovanie.

Ten istý problém sa chápe pod viacerými pojmovými označeniami, keď sa hovorí o kopaničiarskom (ľazníckom) osídlení, rozptýlenom (či roztratenom, roztrúsenom alebo rojovom) osídlení, alebo o tzv. chotárných sídlach. Navrhujeme takéto hierarchické úrovne členenia:

Najvšeobecnejší pojem: chotárne sídla — zahŕňajú všetky vidiecke sídelné jednotky (lokality) nachádzajúce sa mimo intravilánu koncentrovaného jadra (ústredia) obce, teda v jej chotári (extraviláne), bez ohľadu na veľkostnú kategóriu a dĺžku trvania obývania, vrátane sídiel občanských (sezónnych).

V rámci chotárných sídel vyčleňujeme rozptýlené sídla ako podkategóriu trvale obývaných chotárných sídel, a to bez ohľadu na spôsob ich vzniku (okrem poľnohospodárskych aj banícke, uhliarske, remeselnícke a pod.).

Kopaničiarske sídla predstavujú podkategóriu rozptýlených sídel, založených za účelom obrábania novozískanej poľnohospodárskej (kopaničiarskej) pôdy, teda na báze poľnohospodárskej.

Samostatný prístup, zahŕňajúci v sebe aj problematiku rozptýleného osídlenia, predstavuje výber základných sídelných jednotiek pre potreby sčítania ľudí, domov a bytov.

Predstavujú akúsi prechodnú kategóriu medzi miestnou časťou sídla a jednotlivo stojacou usadlosťou (samotou). Základná sídelná jednotka (ďalej ZSJ) tvorí sídelnú jednotku, pozostávajúcu z určitého minimálneho súboru bytov a ľudí v nich bývajúcich, tvoriacu pravidla priestorovo samostatný celok obytného prostredia a funkčne viac-menej ucelený článok sídelnej štruktúry.

Zadefinovanie ZSJ, a najmä sledovanie základných demografických charakteristík v nej v rámci decéniových sčítaní ľudu, domov a bytov (od r. 1970), ako aj dostupnosť uvedených štatistických materiálov prostredníctvom Slovenského štatistického úradu, významnou mierou uľahčuje výskum kopaničiarskeho osídlenia.

Pojem kopanica nie je jediným pojmom označujúcim rozptýlené sídlo založené na báze poľnohospodárstva. O tom, že sa stal pojmom všeobecne označujúcim tento typ osídlenia, ktoré má v rôznych oblastiach rôzne regionálne názvy [napr. lazy, štále, rale, pľace, klčoviská, kopánky, nivky, vrchy a iné] rozhodla zrejme skutočnosť, že pojem explicitne vyjadruje spôsob získania a obrábania novozískanej pôdy, ako aj skutočnosť, že je v celoslovenskom meradle najrozšírenejším názvom, označujúcim daný sídelný typ (prevláda v 3 z 5 hlavných kopaničiarskych oblastí).

Vlastný názov kopaničiarskeho sídla býva najčastejšie odvodený od mena

zakladateľskej alebo z iných príčin dominujúcej osoby či rodiny (neraz sú všetci obyvatelia kopaničiarskeho sídla pozvázovaní príbuzenskými vzťahmi). Pomerne frekventovane sa názov sídla odvodzuje od špecifických vlastností miesta vzniku (fyzickogeografické, historické, fyziognomické či iné danosti). Inokedy názov odzrkadľuje prevládajúci druh zamestnania obyvateľov.

Celkove možno konštatovať, že v chápaní, klasifikácii i názvosloví, týkajúcom sa kopaničiarskeho osídlenia, jestvuje mimoriadna názorová nejednotnosť, preklenutie ktorej by si vyžadovalo samostatnú štúdiu interdisciplinárneho charakteru.

KOPANIČIARSTVO NA SLOVENSKU AKO AUTONÓMNY PREJAV SOCIOEKONOMICKEJ AKTIVITY PODMIENENEJ ŠPECIFICKÝMI PRÍRODNÝMI A HISTORICKÝMI PODMIENKAMI

Vznik kopaničiarskeho osídlenia Slovenska súvisí s tromi kolonizačnými vlnami — valašskou, horalskou (obe boli pastierske) a kopaničiarskou. Valašská kolonizácia dosiahla svoj vrchol v 16. a 17. storočí. Postupovala po hrebeňoch Karpát z V a JV najmä na Horehronie, Oravu, Liptov a do bývalej Trenčianskej stolice. Horalská kolonizácia je mladšia a spadá do obdobia 17.—18. stor. Horali osídlili najmä územie na hornej Kysuci, hornej Orave a časť severného Spiša.

Začiatky kopaničiarskej kolonizácie spadajú do 16. stor. Išlo o výlučne poľnohospodársku kolonizáciu sekundárneho charakteru (t. j. deleníím rodového majetku obyvateľov sústredených sídel (jadier) v horských a podhorských oblastiach). Kopaničiarska kolonizácia kulminovala v 18. a v 1. polovici 19. stor. a spája sa s ňou vznik rozhodujúcej väčšiny kopaničiarskych sídel.

Okrem týchto hlavných kolonizačných vln vyčleňuje J. Verešík (1974) ako osobitnú kolonizáciu osídlenie niektorých častí JZ Slovenska utečencami pred tureckou expanziou na Balkán.

Historicky teda spadá vznik kopaničiarskeho osídlenia na Slovensku do obdobia neskorého feudalizmu. Svedčí o tom o. i. aj skutočnosť, že ani poddanský zákon z r. 1514, ktorý veľmi podrobne stanovuje dávky a iné povinnosti poddaných, sa ešte nezmieňuje o kopaniciach ako o osobitnej kategórii pôdy, a preto nehovorí ani o povinnostiach užívateľov takejto pôdy. Jeho ustanovenia sa týkajú výlučne urbárskej poddanskej pôdy. Naproti tomu v súpisoch pôdy, ktorú užívajú roľníci, sa v 18. a v 1. polovici 19. storočia v stále väčšej miere popri urbárskej pôde vyskytuje aj pôda získaná a obhospodarovaná kopaničiarskym spôsobom.

Z hľadiska vlastnícko-právneho novozískaná kopaničiarska pôda sa v priebehu 18. a v 1. polovici 19. storočia len veľmi zriedkavo stávala súčasťou urbárskej usadlosti, resp. nadobúdala urbársky charakter. Naopak, kopanice, ktoré vznikli v 18. a v 1. polovici 19. stor., zostali zvláštnou kategóriou pôdy. Feudálne zákony z tohto obdobia, upravujúce dispozičné právo poddaných na pôde urbárskej i feudálnej, sa na kopanice nevzťahovali. Kým urbársku pôdu mal poddaný podľa zákona v dedičnom užívaní, teda zemepán ju nemohol poddanému ľubovoľne odňať, s kopanicami zemepán ľubovoľne disponoval a stanoval od nich ľubovoľné dávky (J. Mesároš 1966).

Tento stav sa zachoval až do zrušenia poddanstva r. 1848, resp. až do vyda-

nia urbárskeho patentu r. 1853, ktorým sa uvádzal zákon o zrušení poddanstva do života. Oba tieto zákony, ako aj neskoršie vydané doplňujúce nariadenia, považovali kopanice, až na malé výnimky, za vlastníctvo zemepánov a vzťah kopaničiara a zemepána za súkromno-vlastnícky. Znamenalo to prakticky, že na kopanice, na rozdiel od urbárskej pôdy, sa zákon o zrušení poddanstva nevzťahoval. Kým odškodné za feudálne služobnosti od urbárskej pôdy sa poskytovalo zemepánom zo štátnych prostriedkov, feudálne služobnosti, zafažujúce kopanice, si museli roľníci sami vykúpiť, prípadne vrátiť kopaničiarsku pôdu alebo jej časť zemepánovi. Kopaničná, resp. kopaničiarska pôda je na rozdiel od poddanskej urbárskej pôdy súčasťou panskej, dominikálnej pôdy a užívacie právo poddaných je modifikované akceptovaním práce vynaloženej pri získavaní tejto pôdy kultivovaním lesných a neproduktívnych častí dominikálu.

Genéza kopaničiarskych sídiel bola na jednej strane podmienená snahou o efektívnejšie využívanie pôdy dovtedajšej lesnej anekumény, na druhej strane stimulujúco pôsobil populačný rast a tlak relatívnej preľudnenosti dovtedajšej ekumény. Okrem toho na vznik kopaničiarskeho osídlenia pôsobilo viacero vedľajších príčin (posilnenie obrannej a strážnej funkcie v pohraničných oblastiach, ľahšia obrábateľnosť pôdy v prípade trvalého osídlenia odľahlých častí chotárov obce, relatívny dostatok voľnej neurbárskej pôdy, daňové zvýhodnenia, hľadanie refúgií v súvislosti s vojnovými udalosťami a pod.).

V horských a podhorských oblastiach ležala kopaničiarska pôda spravidla v odľahlých, z materskej obce málo dostupných častiach katastra a dochádzanie za jej obrábaním z materskej obce, spojené s transportom poľnohospodárskeho náradia alebo poľnohospodárskych produktov, vyžadovalo neúmerne veľkú námahu. Toto viedlo v prvom štádiu vo väčšine kopaničiarskych oblastí ku vzniku dočasných (sezónnych) obydľí a hospodárskych stavieb (poľné stodoly, maštale, košiare a pod. s množstvom regionálnych fyziognomicko-funkčných, ale najmä názvoslovných odlišností) na letné a sčasti i zimné ustajnenie dobytku a uskladnenie krmovín. Takto chovaný dobytok a ovce mali zúžitkovať biomasu vyprodukovanú trvalými trávnyimi porastmi, ale tiež vyprodukovať hnoj na zvýšenie spravidla nízkej úrodnosti kopaničiarskej pôdy. Tieto sezónne filiálne hospodárstva predstavujú sídelnohospodársky základ pre vznik väčšiny kopaničiarskych sídiel v Západných Karpatoch. K ich transformácii zo sezónnych na trvalé sídla prispievali o. i. aj rast a následná deľba poddanských rodín, vojnové udalosti a pod. K prvým prípadom uvedenej transformácie dochádza podľa P. Horvátha (1980) už v 2. polovici 16. storočia.

S osobitným majetkovo-právnym vzťahom k pôde súvisí nielen vznik kopaníc, medzníkom v ich vývoji je obdobie aj zánik súkromnovlastníckych vzťahov v poľnohospodárstve (kolektivizácia poľnohospodárstva v kopaničiarskych oblastiach, ktorá znamená prakticky zánik kopaníc ako malovýrobných samozásobiteľných centier). Samostatnú etapu vo vývoji kopaničiarskeho osídlenia priniesol aj zánik feudálnych majetkovo-právných vzťahov k pôde v prospech kapitalistického vlastníctva roľníkov, ktorý súvisí s tzv. komasáciou, teda oddelením a scelením zvlášť zemepanskej a zvlášť roľníckej pôdy. Definitívne vyriešenie majetkovo-právneho vzťahu kopaničiarov k poľnohospodárskej, neurbárskej pôde, znamenalo existenčne dôležitú udalosť z hľadiska ďalšej perspektívy kopaníc a ich obyvateľov a znamenalo posledný veľký impulz k premene sezónnych sídiel na trvalé a k celkovému rozvoju kopaničiarskeho osídlenia (podrobnejšie pozri S. Švecová 1975, 1980).

Kopanice sa vyznačovali nielen osobitným typom exploatácie pôdy, ale zároveň sa stali aj osobitným typom osídlenia, charakteristickým pre viaceré horské a podhorské oblasti západného a stredného Slovenska.

V súčasnosti je proces kopaničiarskeho osídľovania pôdy uzavretý (alebo len prerušený?), pretože naň prestali pôsobiť hospodársko-spoločenské príčiny, ktoré ho v minulosti v konkrétnych historických a geografických podmienkach vytvorili.

KLASIFIKÁCIA KOPANIČIARSKYCH SÍDIEL S DÔRAZOM NA HLAVNÉ KOPANIČIARSKÉ OBLASTI

Kopaničiarske sídla možno klasifikovať na základe viacerých kritérií. Podľa spôsobu vzniku a vzťahu k jadrú (ústrediu materskej obce) rozlišujeme dve skupiny kopaničiarskych sídel, a to:

1. Kopaničiarske sídla bez sústredených jadier. Vznikli priamou kolonizáciou dovtedy neosídlených plôch. Zvyknú sa tiež nazývať primárnymi kopaničiarskymi sídlami.

2. Kopaničiarske sídla so sústredenými jadrami. Vyvinuli sa až následnou, vnútornou kolonizáciou v katastroch dávnejšie založených obcí. Kopaničiarska kolonizácia spravidla odhľahlých častí katastra vyšla zo staršieho jadra a naďalej s ním tvorí jeden sídelno-geografický systém. Ide teda o sekundárne kopaničiarske sídla. Z hľadiska priestorového rozšírenia a počtu obyvateľov patrí do tejto skupiny viac ako 90 % všetkých kopaničiarskych sídel Slovenska.

V rámci uvedených skupín (typov) možno rozlíšiť ešte subtypy. M. Lukniš (1980) rozlišuje v Gemeri prúd kopaničiarskeho osídlenia, ktorý vyšiel zo sústredeného jadra do priestoru vlastného „vrchovského“ katastra, od prúdu, ktorý síce tiež vyšiel z určitého jadra, ale „prelial“ sa cez hranice vlastného katastra a šírila sa po vlnách do katastrov susedných, menej zaľudnených obcí. Typickým príkladom takéhoto silného kolonizačného jadra je Detva, pričom vplyv mladej až veľmi mladej tzv. detvianskej lazníckej kolonizácie siaha až do Muránskej Zdychavy, vzdialenej od Detvy viac ako 60 kilometrov.

Z hľadiska genézy kopaničiarskych sídel je dôležité rozlišovať, či kopaničiarske sídlo vzniklo priamo ako sídlo trvalé, alebo sa na trvalé transformovalo z pôvodne sezónneho (občasného) sídla. Prvá alternatíva je charakteristická pre detviansku kolonizáciu, druhá napr. pre vývoj kopaničiarskeho osídlenia severoslovenských oblastí.

Z hľadiska polohy a vzťahu kopaničiarskych sídel k svojim jadrám rozlišuje E. Sitár (1967):

1. Obce s kopanicami územne rozmiestnenými okolo ústredia obce.
2. Obce s kopanicami územne rozmiestnenými po jednej strane obce pozdĺž zbernej komunikácie.
3. Obce s kopanicami po oboch stranách ústredia, konvergujúce ku komunikačnej osi.
4. Obce s kopanicami, ktoré majú okrem centrálného aj vedľajšie ústredie.

P. Nahálka a kol. (1966) klasifikovali kopaničiarske sídla na základe ich vzdialenosti od ústredia obce. Vo vzdialenosti do 2 km sa podľa nich nachádzalo ca 24 % kopaníc, prevažná väčšina kopaníc (až 58 %) bola situovaná vo vzdialenosti 2 až 5 km od ústredia. Vo vzdialenosti 5—10 km ležalo asi 17 %

kopaničiarskych sídel a existovali aj extrémne prípady, keď kopaničiarske sídla boli vzdialené viac ako 10 km od ústredia obce.

HLAVNÉ OBLASTI KOPANIČIARSKEHO OSÍDLENIA

Kopaničiarske sídla v SSR sa zokupujú do niekoľkých súvislých oblastí. Okrem toho existujú menšie, územne oddelené ostrovy kopaničiarskeho osídlenia a napokon na rôznych miestach Slovenska sa stretávame so solitérnymi sídlami kopaničiarskeho charakteru (mimo kopaničiarskych oblastí).

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že kopaničiarske sídla sa vyskytujú najmä na okrajoch terajšej alebo bývalej ekumény (J. Verešík 1974). Sú to predovšetkým podhoria, nachádzajúce sa pod horskými masívmi. V mnohých prípadoch, najmä vo flyšových pohoriach, zasahuje kopaničiarske osídlenie pozdĺž dolín a po mäkšie modelovaných chrbtách aj hlboko do pohorí, ba niekedy až na centrálné chrbáty (napr. Javorníky). Z geologickej stránky je kopaničiarske osídlenie rozšírené najmä v pohoriach budovaných flyšovými horninami, menej vo vulkanitoch a len na niektorých miestach (Slovenské rudohorie, Považský Inovec, Strážovské vrchy) prechádza do kryštálicko-druho horného pásma. V dôsledku uvedenej lokalizácie je priemerná nadmorská výška kopaničiarskych sídiel o niekoľko sto metrov vyššia ako je to pri sídlach koncentrovaných a v extrémnych prípadoch (Slovenské rudohorie) prevyšuje hranicu 1000 m n. m.

Priestorové rozloženie kopaničiarskych sídel na Slovensku načrtnol už P. Defontaine (1931), hlavné oblasti kopaničiarskeho osídlenia vyčlenil a ako prvý pomenoval J. Hromádka (1943). Boli to:

- Bielokarpatská kopaničiarska oblasť,
- Západobeskydská kopaničiarska oblasť,
- Stredoslovenská štálová oblasť,
- Detvianska lazová oblasť,
- Veporská lazová oblasť.

V mierne pozmenenej a doplnenej podobe prevzali toto členenie P. Nahálka a kol. (1966), ktorí pri označení hlavných oblastí používali ako jednotiace kritérium názvy orografických jednotiek a na tomto základe vyčlenili:

— Oblasť rozptýleného osídlenia (RO) v Slovenskom rudohorí a Krupinskej planine (s podoblasťami: podpolianskou, krupinskou, lučeneckou, rimavsko-sobotskou, breznianskou).

— Oblasť RO v Javorníkoch a Slovenských Beskydoch (s podobnosťami: kysuckou, žilinskou, považsko-bystrickou a oravskou).

— Oblasť RO v Bielych Karpatoch (s podobnosťami: myjavskou a trenčianskou).

— Oblasť RO v Pohronskom Inovci.

— Oblasť RO v Strážovskej hornatine.

J. Verešík (1974) uvedené nomenklatúry kombinuje.

Neexistuje celkom jednotný názor na určenie kritérií na vyčleňovanie kopaničiarskych obcí. P. Nahálka a kol. (1966) použili tieto kritériá: medzi kopaničiarske zaraďovali tie katastre a obce, ktoré vykazovali 10 a viac percent obyvateľov na kopaniciach z celkového počtu obyvateľov obce, alebo pri menšom percente najmenej 50 obyvateľov na kopaniciach, pričom druhá alternatíva nastáva v celoslovenskom meradle len v 10 prípadoch. Terminologicky by bolo

snáď vhodne rozlišovať kopaničiarske obce (typické) a obce s výskytom kopa-
nic. V súvislosti s procesom vyľudňovania niektorých kopaničiarskych oblastí,
alebo aspoň obcí, bude potrebné niektoré obce zo zoznamu kopaničiarskych
obcí vyradiť alebo modifikovať kritériá vyčleňovania.

Okrem hlavných kopaničiarskych oblastí vyčlenených v predchádzajúcom
texte existuje na Slovensku niekoľko kopaničiarskych oblastí, ktoré môžeme
označiť za vedľajšie: kartograficky sú znázornené na mapách J. Vereška [1974,
1980] pod všeobecným označením Ostatné územia roztrateného osídlenia. Na-
chádzajú sa na Záhorskej nížine (medzi V. Levármí a Lakšárskou Novou Vsou),
na Podunajskej nížine (na Z od Kolárova), v Považskom Inovci (najmä v ob-
lasti Bezovca) v Malých Karpatoch (Rozbehy), v Juhoslovenskej kotline (na SZ
od Rimavskej Soboty, v okolí Šafárikova), v Stolických vrchoch (v okolí Re-
vúcej) a v Lubovnianskej vrchovine (oblasť Mníška nad Popradom). Solitérne
sídla kopaničiarskeho charakteru sa okrem toho nachádzajú na území väčšiny
orografických jednotiek Slovenska.

Oblasti kopaničiarskeho osídlenia (vymedzené podľa kritérií P. Nahálku a
kol. (1966)) zasahujú do administratívnych území 14-tich okresov, z toho v
7-mich zaberajú významnejšiu časť z plochy okresu (Čadca — 77,7 %, Zvolen
— 50,5 %, Trenčín — 36,6 %, Žilina — 33,2 %, Lučenec — 26,7 %, Senice —
22,5 %, Považská Bystrica — 20 %).

DOTERAJŠIE TRENDY SOCIOEKONOMICKÉHO VÝVOJA HLAVNÝCH OBLASTÍ KOPANIČIARSKÉHO OSÍDLENIA NA ÚZEMÍ SSR

Demografický vývoj kopaničiarskych oblastí (podoblastí) do roku 1961

V čase sčítania ľudu r. 1869 bola sieť kopaničiarskych obcí prakticky dotvo-
rená. Iba v extrémne rozsiahlych, reliéfne členitých alebo asymetricky osídle-
ných katastroch kopaničiarskych obcí dochádza ešte aj po roku 1869 k osamo-
statneniu sa nových kopaničiarskych obcí. Tento proces sa zavŕšil v 50. rokoch
nášho storočia v súvislosti s novým administratívnym a hospodárskym člene-
ním územia. Najviac nových obcí sa v tomto období vyčlenilo z pôvodného pro-
blematicky spravovateľného katastra Myjavy a ďalšie nové samostatné kopa-
ničiarske obce vznikli v západnej časti kysuckej a v severnej časti lučeneckej
podoblasti. Celkove sme na území Slovenska napočítali 18 takýchto novoosamo-
statnených kopaničiarskych obcí.

Podľa sčítania r. 1869 žil v jednotlivých kopaničiarskych podoblastiach (vy-
členených podľa práce P. Nahálku a kol. (1966) nasledujúci počet obyvateľov:
podpolianska (25 233), krupinská (18 644), lučenecká (24 215), rimavskosobot-
ská (7 612), breznianska (5 371), kysucká (47 972), žilinská (22 250), povážsko-
bystrická (13 765), oravská (6 590), myjavská (35 324), trenčianska (37 096),
novobanská (15 768), valašskobelianska (3 627). Spolu v kopaničiarskych ob-
lastiach Slovenska žilo v uvedenom roku 263 467 obyvateľov, teda o 73 581 (t. j.
o 21,8 %) menej obyvateľov ako r. 1961, resp. o 23,1 % obyvateľov menej ako
r. 1980.

Tvar krivky demografického vývoja kopaničiarskych obcí vo všeobecnosti
charakterizuje pokles v prvej dekáde s minimom pri sčítaní r. 1880. Potom na-

sleduje viac-menej pravidelný lineárny rast, prerušený stagnáciou až poklesom v období svetových vojen, pri väčšine obcí kulminujúci r. 1961.

Po ňom dochádza pri väčšine sídel k stagnácii až poklesu. S omnoho menšou frekvenciou sa vyskytujú typy permanentne klesajúce, stagnujúce, oscilujúce, alebo typ v prvom období rastúci, v druhom klesajúci.

Viac ako 50-percentný rast zaznamenali v období 1869—1980 podoblasti breznianska, kysucká, oravská, 5—49-percentný rast charakterizuje podpoliansku, rimavskosobotskú, novobanskú, trenčiansku a krupinskú podoblasť. Stagnujúca ($\pm 5\%$) je valašskobelianska podoblasť, ostatné podoblasti vykazujú r. 1980 menší počet obyvateľov kopaničiarskych obcí než r. 1869. Pri kysuckej a oravskej podoblasti možno rýchly rast pripísať vysokej natalite, pri breznianskej zase rýchlemu rastu mestského imigračného centra podoblasti.

Demografický vývoj kopaničiarskych oblastí (podoblastí) v období 1961—1980

Za základ pre porovnanie s rokom 1961 sme brali údaje získané zo sčítacích kariet k Sčítaniu ľudu, domov a bytov r. 1961 a uvedené v práci P. Nahálku a kol. 1966. Akceptovali sme kritériá výberu kopaničiarskych obcí a ich grupovanie do podoblastí v zmysle už spomínaných kritérií.

Z uvedených podoblastí za posledné dve decéna vzrástol počet obyvateľov všade tam, kde sa v podoblasti vyskytuje priemyselné imigračné centrum mestského typu — v detvianskej oblasti Detva a Hriňová, v rimavskosobotskej Tisovec, v breznianskej Brezno, v kysuckej Čadca, Krásno nad Kysucou a Turzovka, v myjavskej Myjava a Stará Turá a v novobanskej Nová Baňa. Príťažlivosť uvedených centier je rozhodujúcou príčinou populačného rastu v rámci podoblastí. Naopak, pokles obyvateľov zaznamenali v tom istom období kopaničiarske podoblasti (s výnimkou krupinskej, pričom však rast Krupiny nie je výrazný), v rámci ktorých sa podobné imigračné centrum nenachádza. Zásluhou uvedených

Tab. 1. Absolútny a relatívny prírastok (úbytok) počtu obyvateľov v podoblastiach kopaničiarskeho osídlenia v SSR za obdobie 1961—1980

Názov podoblasti	Počet obyv. r. 1961	Počet obyv. r. 1980	Absolútny prírastok (úbytok)	Relatívny prírastok (úbytok)
1. Breznianska	10 879	18 830	+7 951	+73,09 %
2. Kysucká	78 398	91 152	+12 754	+16,27 %
3. Detvianska	33 006	36 289	+3 283	+9,95 %
4. Myjavská	28 124	30 649	+2 525	+8,98 %
5. Rimavskosobotská	8 404	8 865	+461	+5,49 %
6. Novobanská	20 846	21 960	+1 114	+5,34 %
7. Oravská	12 619	12 198	-421	-3,45 %
8. Trenčianska	47 221	44 625	-2 596	-5,82 %
9. Krupinská	21 415	19 349	-2 066	-10,68 %
10. Považskobystrická	16 097	14 064	-2 033	-14,46 %
11. Valašskobelianska	4 813	4 077	-736	-18,05 %
12. Žilinská	27 037	20 050	-6 987	-34,85 %
13. Lučenecká	28 204	20 611	-7 593	-36,84 %

centier v období 1961—1980 celkove mierne vzrástol počet obyvateľov kopaničiarskych obcí v hlavných kopaničiarskych oblastiach SSR (z 337 058 na 342 719, teda o 5 661 obyvateľov [1,68 %], [tab. 1]).

Podoblasti s veľkým indexom rastu odrážajú rast centier. Paradoxná situácia nastáva pri breznianskej podoblasti, ktorá zásluhou Brezna zaznamenala najväčší index rastu, hoci samotné kopaničiárstvo v tejto oblasti silne retarduje (takmer 4-násobný pokles počtu obyvateľov na kopaniciach v období 1961—1980). Záporný index rastu majú podoblasti s nedostatočnou hospodárskou základňou, bez významnejšieho centra, s problematickou dochádzkou do zamestnania a v prípade krupinskej a lučeneckej podoblasti i s menšou natalitou.

Prehľad ukazuje poradie podoblastí zostavené na základe relatívnych ukazovateľov vzrastu, prípadne poklesu počtu obyvateľov. Čo do absolútnych hodnôt najväčší vzrast za sledované obdobie zaznamenali: kysucká podoblasť (+ 12 754 obyv.), breznianska podoblasť (+ 6 951 obyv.) a detviaska podoblasť (+ 3 283 obyv.). Teda tie isté podoblasti ako pri relatívnych ukazovateľoch, len v odlišnom poradí. Maximálny pokles sledujeme pri lučeneckej (− 7 593 obyv.), žilinskej (− 6 987 obyv.) a trenčianskej (− 2 596 obyv.) podoblasti.

Ak hodnotíme populačný vývoj diferencovane, zvlášť pre ústredia kopaničiarskych obcí a zvlášť pre kopanice, resp. všetky ostatné sídla v rámci katastra mimo ústredí, vidíme, že populačný rast podoblastí zabezpečujú takmer výlučne ústredia kopaničiarskych obcí. V prípade všetkých podoblastí (s výnimkou oravskej) má podiel obyvateľstva, žijúceho mimo ústredí obcí, klesajúcu tendenciu. Vzrast podielu oravskej podoblasti s najväčšou pravdepodobnosťou spôsobuje tiež iba odlišná metodika vyčleňovania ústredia obce Oravská Lesná P. Naháľkom a kol. [1966]. Čo do vzťahu medzi populačným vývojom ústredí a sídiel mimo ústredia v jednotlivých kopaničiarskych obciach len v 36 kopaničiarskych obciach sa r. 1980 neznížil podiel obyvateľstva, trvale bývajúceho mimo ústredí, oproti stavu v r. 1961. V ostatných 128 kopaničiarskych obciach nastal v uvedenom období pokles podielu kopaničiarskeho obyvateľstva, ktorý sa znížil o 1/4 (zo 41,6 % r. 1961 na 32,1 % r. 1980).

V roku 1980 žilo mimo ústredí kopaničiarskych obcí v hlavných kopaničiarskych oblastiach Slovenska celkovo 110 103 obyvateľov, čo je iba 77 % zo stavu r. 1961 (140 106 obyv.). Uvedený pokles kompenzoval rast počtu obyvateľov ústredí celkovo o 35 664 obyvateľov.

Najväčší pokles podielu kopaničiarskeho obyvateľstva zaznamenala valašskobelianska oblasť (−28,5 %), breznianska (−14,2 %), krupinská (−11,1 %) a žilinská (−10,0 %) podoblasť. Za podoblasti so stagnujúcim podielom kopaničiarskeho obyvateľstva možno považovať považskobystrickú, myjavskú a trenčiansku, všetky s len 2-percentným poklesom.

Kopaničiarska podoblasť, najviac postihnutá depopuláciou v sídlach mimo ústredí obcí, je breznianska s indexom rastu (IR) 0,29 (rok 1961 = 1,00), rimavskosobotská (IR = 0,37) a valašskobeliansku (IR = 0,57). Miernou depopuláciou až stagnáciou počtu obyvateľstva na kopaniciach v období 1961—1980 sa vyznačujú podoblasti považskobystrická a myjavská (IR = 0,95). V ostatných podoblastiach sa index rastu pohybuje v rozmedzí od 0,73 do 0,85. Ak vyjadríme depopuláciu v absolútnych hodnotách, potom najviac postihnutá je žilinská podoblasť s úbytkom 4 808 obyvateľov kopanic v období 1961—1980, krupinská s úbytkom 4 080 obyvateľov, trenčianska s populačnou stratou 3 873 obyvateľov a lučenecká so stratou 2 716 obyvateľov.

Maximálny populačný prírastok vyjadrený v absolútnych hodnotách zaznamenali ústredia kopaničiarskych obcí v kysuckej podoblasti (+10 997 obyvateľov v období 1961—1980), v breznianskej podoblasti (+8 411 obyvateľov), podpolianskej (+4 904) a myjavskej (+8 284 obyvateľov). Súvisí to bezprostredne s intenzívnym rozvojom mestských centier (Čadce, Brezna, Detvy a Myjava), ktoré prislúchajú k uvedeným podoblastiam. Depopulačnou oblasťou, i čo do kopaničiarskych obcí, bola v období 1961—1980 podoblasť lučenecká (−3 640 obyvateľov), žilinská (−2 685 obyvateľov) a oravská (−1 629 obyvateľov).

Zaujímavé je konfrontovať vývoj počtu obyvateľov kopaničiarskych oblastí v období 1929 (pozri Š. Janšák 1929) až 1961 (pozri P. Nahálka a kol. 1966). Z porovnania vyplýva, že stavy obyvateľov na kopaničiach sa v období 1929—1961 znížili o ca 9 000 obyvateľov, kým počet obyvateľov v ústrediach tých istých obcí vzrástol o ca 49 000. V porovnaní s týmto obdobím sledujeme v období 1961—1980 akceleráciu depopulačného vývoja kopaničiarskych sídel (strata ca 30 000 obyvateľov) a spomalenie rastu ústredí kopaničiarskych obcí (+ ca 35 000 obyvateľov), ako aj spomalenie rastu až stagnáciu kopaničiarskych obcí ako celku (ústredie + kopaničiarske zázemie, prírastok o 1,68 %).

Ešte výraznejšie sú rozdiely v populačnom vývoji kopaničiarskych oblastí za uvedené obdobia v prepočte na porovnateľný ročný interval (priemerná ročná strata kopaničiarskych sídel v 1. období — do r. 1961 je 281 obyvateľov, v 2. období po roku 1961 1 579 obyvateľov).

Vývojové trendy v kopaničiarskom osídlení SSR

Kopaničiarske osídlenie tým, že v prevažnej väčšine vzniklo na okraji dovtedajšej ekumény, resp. hlboko v anekuméne, predstavovalo od čias svojho vzniku počas celej histórie svojho jestvovania extrémny sídelný prejav, pohybovalo sa vlastne vždy na pokraji „bytia a nebytia“, vykazovalo a vyказuje najmenšiu stabilitu v porovnaní s ostatnými sídelnými typmi a najmarkantnejšie sa na ňom prejavuje pôsobenie pozitívno-spätroväzbových mechanizmov charakteristických pre otvorené systémy. Vzhľadom na prevažne malú prirodzenú úrodnosť pôd v súčinnosti s archaickými agrotechnickými postupmi na jednej strane a zväčša nadpriemernú natalitu na strane druhej, dochádzalo už počas niekoľkých desaťročí existencie kopaničiarskych sídel k relatívnemu preľudneniu kopaničiarskej krajiny a k potrebe hľadať vedľajšie zdroje obživy či už formou sezónnej, viacročnej, alebo aj trvalej emigrácie. Takto bývalí obyvatelia detvienskych lazov kolonizovali rozsiahle oblasti Gemera, Novohradu a Zvolenskej stolice. Tak sa na báze niektorých remesiel (najmä drotárstva) a podomového obchodníctva zmierňovala relatívna preľudnenosť v javornicko-kysuckej kopaničiarskej oblasti, tak prúdy sezónnych robotníkov z týchto oblastí smerovali na dolniaky, tak kopaničiarske oblasti — najmä severného a severozápadného Slovenska — patrili tiež k najväčším populačným zdrojom zahraničnej emigrácie do USA, Kanady, západnej Európy a tak sa v súčasnosti viaceré kopaničiarske oblasti vyznačujú extrémnou odchádzkou do zamestnania.

Rozvoj kopaničiarskeho osídlenia, predstavujúceho produkt najmladších kolonizačných vln v dejinách osídľovania Slovenska, kulminoval až v minulom storočí. V súčasnosti predstavujú kopaničiarske sídla vo všeobecnosti sídelný typ najmarkantnejšie postihnutý depopuláciou. Takto sa recentná anekuména

v historicky krátkom období premenená na ekuménu stáva postupne opäť anekuménou, a to v prevrátenom časovom slede v porovnaní s procesom osídľovania a prisvojovania pôdy. Najmladšie kopaničiarske sídla, založené spravidla v najmenej priaznivom prostredí, zanikajú prvé.

Podmienkou pretrvávania kopaničiarskeho osídlenia je v súčasnosti jednak samotná existencia poľnohospodárskeho pôdneho fondu, obklopujúceho kopaničiarske sídla, jednak vyhovujúca obytná funkcia jestvujúceho bytového fondu. Úlohu hrajú tiež subjektívne činitele — určitý individualizmus a konzervativizmus tradične vlastný obyvateľom kopaníc. Čoraz stimulujúcejšie pôsobí relatívne nezávadné životné prostredie vo väčšine kopaničiarskych oblastí, existencia „stavebného gruntu“ súvisiaca s vlastníctvom pôdy a ďalšie faktory.

Rozhodujúca časť kapitálu plynie do kopaničiarskych oblastí zvonku — najmä z významných centier priemyslu a fažby, čím sa tradičný materiálny nedostatok obyvateľov kopaníc značne eliminuje a pri malých možnostiach nemateriálnej realizácie finančných rezerv vzniká logický tlak na prestavbu a výstavbu týchto sídiel. Z hľadiska stratégie osídlenia, ale aj širšieho aspektu racionálneho využívania krajiny vzniká dilema; stimulovať či limitovať rozvoj kopaničiarskeho osídlenia?

ZÁVER

V súčasnosti sa čím ďalej tým zreteľnejšie prejavuje potreba vedecky podloženého prognózovania vývoja jednotlivých teritoriálnych systémov, resp. typov týchto systémov. Bez diagnózy súčasného stavu seriózna prognóza však nie je možná, rovnako ako nie je možná ani bez analýzy doterajšieho vývoja.

Krajinu s kopaničiarskym osídlením, resp. kopaničiarsku krajinu možno zo sídelnogeografického, ako aj z krajinnosyntetického pohľadu považovať za špecifický typ krajinného systému. Za relatívne krátke obdobie svojej existencie prekonala táto krajina na území SSR dramatický vývoj, ktorý vyvrcholil v 2. polovici 20. storočia súčasným obdobím výrazných zmien — od modernizácie, cez funkčno-fyziognomickú transformáciu až po pustnutie.

V rámci prehodnocovania celkovej stratégie osídlenia na území SSR sa popri dosiaľ prevládajúcich koncentračno-centralizačných tendenciách začínajú prejavovať aj tendencie opačné, ktoré signalizujú určité perspektívy renesancie dekoncentrovaného osídlenia, ale v podobe prispôsobenej novým požiadavkám a potrebám. Takýto vývoj korešponduje so súčasným vývojom v mnohých iných krajinách. Dostávame sa tým však do sféry perspektívnych vývojových trendov a prognózovania rozptýleného, a teda aj kopaničiarskeho osídlenia, čo je problematika, ktorá si vyžaduje samostatnú štúdiu.

LITERATÚRA

1. BAŠOVSKÝ, O.: Predmet, metódy a vývinové smery geografie sídiel. Acta geol. et geogr. Univ. Comen., Geographica 3, SPN, Bratislava 1963, s. 73—89. — 2. BOTÍK, J.: Dvojrezidenčnosť ako dôsledok lazového osídlenia. Slov. Národop., 28, č. 1, 1980, s. 78—83. — 3. DEFFONTAINES, P.: Un type de peuplement dispersé en Slovaquie. In: Zbor. archeol. a národop. Slov. vlastived. Múz. 1924—1931. — 4. DOBERSKÝ, J., DOSEDLA, J., HÄUFLER, V., KOLÁŘ, J., STRÍDA, M., VRÁNA, O.: Detva, Geograf. Čas., VI, 1—2, Bra-

tislava 1954. — 5. Dokument o dnešním stavu a výhledových možnostech rozvoje osídlení a životního prostředí v okrese Čadca. ČSVTS, Žilina, 1983. — 6. DOMS, A., HANUŠIN, J., HUBA, M., MERAUVÝ, V.: Krajinný potenciál okresu Čadca. (Záver. správa). SGS pri SAV, Bratislava 1981. — 7. FEKETE, S.: Typy vidieckeho osídlenia na Slovensku. Bratislava 1947. — 8. HANUŠIN, J., HUBA, M.: Krajinný potenciál okresu Čadca s dôrazom na jeho rekreačné využitie. In: Drdoš, J. (edit): Geografia a životné prostredie, Zb. SGS pri SAV, Bratislava 1982, s. 73—83. — 9. HÄUFLER, V.: Horské oblasti v Československu a jeich využití. ČSAV, Praha 1955. — 10. HORÁK, V., HRIŇOVÁ, M.: Konceptia tvorby rekreačných dedín. VÚCR, Bratislava 1975.

11. HORVÁTH, P.: Historický prehľad vzniku a rozvoja chotárných sídel v slovenskej časti Karpát. Slov. Národop., 28, č. 1, SAV, Bratislava 1980, s. 8—17. — 12. HORVÁTH, P.: Poddaný ľud na Slovensku v prvej polovici XVIII. storočia, Bratislava 1963, s. 137—171. — 13. HROMÁDKA, J.: Všeobecný zemepis Slovenska. Slovenská vlastiveda I., Bratislava 1943. — 14. CHALOUPECKÝ, V.: Valaši na Slovensku, Praha 1947, s. 11. — 15. CHOTEK, K.: Cerovo, In: Národop. vest. československý., č. 1, 1906, s. 98. — 16. JANŠÁK, Š.: Príspevok k osídleniu Slovenska, Obce a kopanie. In: Sbor. Muz. slov. spoloč., 23, 1929, s. 98. — 17. JANŠÁK, Š.: O kopaničiarskom osídlení na Slovensku. Vlastiv. Čas., 16, 1967, s. 23—28. — 18. JUREČEK, J.: Význam lokalit pro studium sídelní struktury. In: Demografie, 11/2, 1969. — 19. Konceptia rozvoja chalupníckej rekreácie a tvorby rekreačných obcí v Stredoslovenskom kraji. S—KNV, Banská Bystrica 1977. — 20. Konceptia starostlivosti o životné prostredie na 7. päťročnicu s výhľadom do r. 2000. URBION, Žilina 1983.

21. LOBOTKA, V.: Občasná sídla a výškové hospodárstvo v povodí Bystrice, Oščadnice a Čerňanky na Kysuciach. Acta geol. et geogr. Univ. Comen. 6, Bratislava 1966. — 22. LUKNIŠ, M.: Detvianska kolonizácia v Gemeri, Zemep. Zbor. II, č. 1—2, Bratislava 1950. — 23. LUKNIŠ, M.: Kopaničiarske osídlenie v Gemeri, Slov. Národop., 28, č. 1, SAV, Bratislava 1966. — 22. LUKNIŠ, M.: Detvianska kolonizácia v Gemeri, Zemep. Zbor. II, č. 1—2, Bratislava 1950. — 23. LUKNIŠ, M.: Kopaničiarske osídlenie v Gemeri, Slov. Národop., 28, č. 1, SAV, Bratislava 1980, s. 41—50. — 24. MARTINKA, J.: Morfológické typy osád na Slovensku, Sbor. Muz. slov. spoloč., XXI, 1927. — 25. MAZÚR, E.: Geografia Javorníkov. (Rigor. práca) Prír. fak. UK, Bratislava 1951. — 26. MAZÚR, E.: Geografia — krajina — životné prostredie. Život. prostr., 11, 3, 1977, s. 117—119. — 27. MAZÚR, E. a kol.: Životné prostredie a potenciál krajiny. Atlas SSR, kap. XV, Bratislava 1980, s. 278—296. — 28. MAZÚR, E., KRIPPEL, E.: Typy súčasnej krajiny. 1:500 000, Atlas SSR, Bratislava 1980, s. 103. — 29. MAZÚR, E., KRIPPEL, E., PORUBSKÝ, A., TARÁBEK, K.: Geoekologické (prírodné krajinné) typy. 1:500 000, Atlas SSR, Bratislava 1980, s. 98—99. — 30. MEDVEČKÝ, A.: Detva, Ružomberok 1905.

31. MESÁROŠ, J.: K problematike zrušenia poddanstva na Slovensku — Urbáriálny patent z 2. marca 1853. Hist. Čas., 1, (9), 1953, s. 598—599. — 32. MESÁROŠ, J.: K dejinám kopaníc a kopaničiarskeho osídlenia na Slovensku. Vlastiv. Čas., 15, 1966, s. 173—179. — 33. Metodické zásady tvorby a rozvoja rekreačných obcí v SSR a využívanie objektov ľudovej architektúry pre rekreačné účely, MVT SSR, 1978. — 34. Metodické zásady spracovania územno-plánovacej dokumentácie rekreačných stredísk a dedín vybraných pre individuálnu a podnikovú rekreáciu. URBION, Banská Bystrica 1979. — 35. NAHÁLKA, P. a kol.: Rozptýlené (kopaničiarske) osídlenie na Slovensku. VÚ poľnohosp. staviteľstva SVŠT, Bratislava 1966. — 36. PODOLÁK, P.: Sezónne sídla pastierov a chovateľov dobytku na Slovensku. Slov. národop., 28, č. 1, Bratislava 1980, s. 18—34. — 37. PRESS, F.: Chalupnícká rekreace v okrese Čadce. Návrh rekreačných obcí a osád. Videopress MON, Bratislava 1985. — 38. Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850—1970, Praha 1978. — 39. Sčítanie ľudu, domov a bytov 1. 11. 1980. SŠÚ, Bratislava 1982. — 40. SITÁR, E.: Kopaničiarske osídlenie na Slovensku. Niektoré otázky súčasného stavu. Vlastiv. Čas., 16, 1967, s. 125—135.

41. Smernice pre usmernenie chalupníckej rekreácie, ONV Žilina + S-CHKO Malá Fatra 1976. — 42. SOUČEK, A.: Valaská Belá, Sborník SMS 1944—1948. — 43. Statistický lexikon obcí ČSSR 1974, FSÚ, Praha 1974. — 44. Statistický lexikon obcí ČSSR 1982,

FSÚ, Praha 1982. — 45. ŠTEIS, R., MAZÚR, E., a kol.: Návrh na novú organizáciu osídlenia v okrese Žilina. Dom techniky ČSVTS, Bratislava 1982. — 46. ŠVECOVÁ, S.: Komanicové sídla a dedina. Praha 1975. — 47. ŠVECOVÁ, S.: Chotárne sídla v Československých Karpatoch. Slov. Národop., 28, č. 1, SAV, Bratislava 1980, s. 4—6. — 48. ŠVECOVÁ, S.: Význam komasácie pre vývoj lazového osídlenia v Honte. Slov. Národop., 28, č. 1, SAV, Bratislava, 1980, s. 35—40. — 49. Urbanistická štúdia osád chalupníckej rekreácie Veľké Rovné, Terchová. URBION, Žilina 1984. — 50. VARJO, U. et. al.: Development in Nordic and Mountain Settlements. IGU, At Fresno 1981.

51. VARJO, U. et. al.: Northern and Mountain Villages under the Pressure of Change. IGU, Oulu 1983. — 52. VARSÍK, B.: Dejiny. In: Myjava. Obzor, 1985. — 53. VARSÍK, B.: Osídlenie Myjavy a Myjavskej pahorkatiny do začiatku 17. storočia. In: Zborník FFUK, Historica XXIII, 1972, s. 91—163. — 54. VEREŠÍK, J.: Einige Fragen der Umwelt in Bedingungen der Streusiedlung in der Slowakei. In: Práce a materiály z biológie krajiny, SAV, Bratislava 1973. — 55. VEREŠÍK, J.: Pôdorysné typy sídel, mapa 1:1 00 000, Atlas SSR, SAV, 1980. — 56. VEREŠÍK, J.: Geografia sídiel. In: Slovensko, Lud 1, Bratislava 1974, s. 549—644. — 57. ŽUDEL, J. a kol.: Vývoj osídlenia a územnej organizácie. Atlas SSR, kap. IX, Bratislava 1980, s. 106—124.

Микулаш Г у б а

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ГЕНЕЗИСА И СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ХУТОРСКОГО РАССЕЛЕНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ СЛОВАЦКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Хуторское расселение в Словакии представляет собой автономное проявление социально-экономической активности, обусловленной специфическими природными и историческими условиями. Оно является продуктом самых младших колонизационных волн, охвативших нашу территорию и его генезис был территориально и с аспектов времени значительно дифференцирован.

Вследствие того, что хуторское расселение означало собой, преимущественно, лишь дополнительное заселение до тех пор существовавшей анойкумены в отдаленных, труднодоступных и для основания постоянных населенных пунктов до тех пор малоудобных участках кадастровых территорий ранее основанных населенных пунктов, оно представляло собой в определенной степени всегда экстремальную и вынужденную форму заселения, оказавшуюся в настоящее время в диспропорции с до сих пор еще преобладающими у нас централизационно-концентрационными тенденциями социально-экономического развития. Эта диспропорция порождает давление на явную функциональную трансформацию хуторских поселков и в местах наименее благоприятных для постоянного жительства означает их постепенное обезлюживание вплоть до исчезновения. Аналогичные перемены, при этом, характерны и для хуторского ландшафта, находящегося в зоне тяготения более крупных населенных пунктов.

Против упомянутой тенденции покидания в последние два десятилетия, однако, начинает действовать противостоящая тенденция некоего „вторичного заселения“ брошенного жилого фонда интересующимися о т. наз. второе жилье (дачная рекреация).

В контрасте с хуторами, теряющими свою постоянную жилую функцию, встречается группа хуторских поселков с благоприятными условиями для существования и с ростом популяции.

Вид кривой демографического развития хуторских поселков в период от введения десятилетних переписей населения, начиная с 1869 г., в общем характеризует

понижение в первом десятилетии и минимум во время переписи 1880 г. Затем следует более-менее регулярный линейный рост, нарушаемый стагнацией или понижением в период мировых войн и в большинстве населенных пунктов достигающих своего максимума в 1961 г. После этого максимума в большинстве населенных пунктов наблюдается стагнация и даже понижение. В последние два десятилетия наблюдается рост численности населения в тех районах и субрайонах хуторского расселения, где встречается промышленный иммиграционный центр городского типа. Тяготение таких центров представляет собой до сих пор решающую причину популяционного роста в пределах субрайонов. Благодаря этим центрам в 1961—1980 гг. в общем умеренно увеличилась численность населения хуторских поселков в главных хуторских районах Словацкой Социалистической Республики (из 337 058 на 342 719, т. е. на 1,68 %). Отрицательный индекс роста характерен для субрайонов с недостаточным экономическим базисом, без более значительного центра тяготения, с проблемной маятниковой миграцией (на работу и в разные виды школ) и в случае крупинского и лученецкого субрайона и с уменьшенной рождаемостью.

Прирост населения субрайонов обеспечивается почти исключительно центрами хуторских поселков. Доля населения, проживающего вне центров отличается явно понижающейся тенденцией (понижилась с 41,6 % в 1961 г. на 32,1 % в 1980 г.).

По сравнению с 1929 г. численность населения, проживающего вне центров хуторских поселков, понизилась о 9000 жителей, причем численность населения в центрах тех же самых поселков возросла о примерно 49 000 жителей. Сравняя этот период с периодом 1961—1980 гг., в последнем можно наблюдать убыстрение депопуляционного развития хуторских поселков (потеря примерно 30 000 жителей и замедление роста центров хуторских поселков на примерно + 35 000 жителей), а также замедление роста и даже стагнацию хуторских поселений в общем.

В настоящее время хуторские поселки в общем представляют собой тип населенных пунктов наиболее отчетливо затронутый депопуляцией. Таким образом современная анойкумена, превратившаяся в исторически короткое время на ойкумену, опять постепенно становится анойкуменой, а именно в обратном ходе времени по сравнению с процессом заселения и присваивания земель.

Необходимым условием сохранения хуторского расселения является, в настоящее время, как отношение к непосредственному сельскохозяйственному окружению, так и требуемый стандарт существующего жилого фонда, включая возможности его модернизации. Важными также являются возможности поездок в центры с достатком рабочих мест и услуг. Некоторую роль здесь играют также субъективные факторы — определенный индивидуализм и консерватизм, являющийся традиционно свойственный жителям хуторов. Чем дальше тем больше стимулирующе воздействует относительно безвредная окружающая среда в большинстве хуторских районов, наличие „строительного фундамента“, приуроченного к собственности земли и другие факторы. Все существенные характеристики современного состояния хуторского расселения и хуторского ландшафта имеют большую территориальную дифференциацию.

С аспектов стратегии расселения, но также с более широкого аспекта рационального использования ландшафта, возникает дилемма: стимулировать или ограничивать развитие хуторского расселения?

Приведенные выше, но и другие характеристики современного состояния хуторского расселения в Словакии, возносят данную проблематику в ранг актуального предмета исследований явно целостного, междисциплинарного характера, незаслуженно до сих пор недооцениваемого географической наукой. При этом это как раз география, которая наверно как единственная из фундаментальных дисциплин посредством своего все более модернизирующегося аппарата, является способной подойти к проблеме трансформации хуторского расселения или же хуторского ландшафта во всей его многослойности и комплексности.

Табл. 1. Абсолютный и относительный рост (понижение) численности населения в субрайонах хуторского расселения в Словацкой Социалистической Республике в период 1961—1980 гг.

Перевод: Л. Правдова

Mikuláš H u b a

ABOUT SOME QUESTIONS OF THE GENESIS AND PRESENT-DAY STATE IN THE KOPANITSE SETTLEMENT IN THE TERRITORY OF THE SLOVAK SOCIALIST REPUBLIC

The kopanitse-dispersed settlement in Slovakia represents an autonomous manifestation of socio-economic activity with specific natural and historical conditions. It arose as a product of latest colonizing waves in this territory and its genesis was considerably differentiated both from the territorial and chronological viewpoints.

Due to the fact the kopanitse-dispersed settlement meant mostly only a finishing in settling anecumena at that time in remote, hardly accessible and until that time only little for-founding-permanent-settlements suitable parts of cadastres within communities earlier founded, to a certain extent it always represented an extreme and forced settling manifestation, which at present is standing in a disproportion to the centralizing-concentrating tendencies of socio-economic evolution until now still prevailing in this country. The disproportion mentioned bears a consequence, namely a pressure to striking functional transformation of kopanitse-dispersed settlements and thus to their gradual depopulation, or as the case may be, destinction in sites least favourable to standing dwelling. At the same time the kopanitse-dispersed landscape undergoes analogical transformations also in hinterland of the settlements.

In contrast with the mentioned trend of wearing out an oncoming trend of a sort of „secondary resettling“ the housing fund worn out, namely by persons interested in the so called „secondary home“ (cottagers' recreation).

In contrast with the kopanitse-dispersed settlement, which loses its standing dwelling function a new group of kopanitse-dispersed settlements appears with favourable existence conditions and with population growth.

The course of the curve of demographic evolution in the kopanitse-dispersed communities within the period since decennia-censuses were introduced in 1869, in general, is characterized by decrease in the first decade with minimum in the 1880 census, followed by a more or less regular linear increase interrupted by stagnation to a decrease in the period of both the world wars and culminating at most communities in 1961. After the maximum mentioned it comes to stagnation or up to a decrease in most settlements. During last two decennia it has come to an increase in population in those regions and subregions of the kopanitse-dispersed settlement, where an industrial immigration centre of urban type occurs. Attractivity of centres mentioned represents so far deciding reason for population growth within subregions. Thanks to these centres population in kopanitse communities; in the main kopanitse regions of the Slovak Socialist Republic increased moderately in the period 1961—1980 in general (from 337,058 to 342,719, i. e. by 1.68 per cent). Negative growth index is displayed by subregions with insufficient economic basis, without significant commuting centre, with problematic commuting to work and due to education and in the case of the Krupina and Lučenec subregions also with minor natality.

Population growth of the subregions is ensured almost exclusively by the centres of kopanitse-dispersed communities. The portion of population living outside the cen-

tres displays a striking decreasing tendency (it decreased from 41.6 per cent in 1961 to 32.1 per cent in 1980).

Compared with 1929, numbers of population living outside the centres of kopanitse communities have lowered approximately by 9000 inhabitants, while population in centres of the same communities have increased approximately by 49,000. In comparison with the period mentioned we can observe, in the period 1961—1980, an acceleration in the depopulation evolution of kopanitse settlements (a loss of approximately —30,000 inhabitants) and growth retardation in the centres of kopanitse communities (approximately +35,000 inhabitants) as well as retardation to stagnation of the kopanitse communities, as a whole.

At present, the kopanitse communities, in general, represent a settlement type affected most strikingly by depopulation. And in this way the recent anecumena that had been transformed to an ecumena during a historically short period turns gradually to an anecumena again, and done so just in a reversed chronology as compared with the process of settling and adopting the ground.

A condition for the kopanitse settlement at present to survive lies in relationship to the immediate agricultural hinterland on one hand, and the dwelling standard of existing housing fund, or possibilities to modernize it, on the other. Significant also are commuting possibilities to the centres supplying job opportunities and equipment. A role is played also by subjective factors — a sort of individualism and conservatism inhering traditionally in inhabitants of the kopanitse land. A relatively unexceptionable human environment acts as stimulating more and more in most kopanitse areas, as well as existence of a „building ground“ in connection with land's ownership and also further factors. All the relevant characteristics of the present-day state in the kopanitse settlement and of the kopanitse country display a wide territorial differentiability.

From the viewpoint of settling strategy, but also from a wider aspect of rational land utilization, there is a dilemma arising, namely — should the development of kopanitse settling be stimulated, or limited?

The mentioned ones and also the other characteristics of the present-day state of kopanitse settlement in Slovakia make on the basis of given problems a topical object of research that is strikingly of an integrative and interdisciplinary character, wrongfully so far undervalued by geographical science. At the same time, it is just geography that perhaps the only from the disciplines of basic research is able to cope with the problem of kopanitse-dispersed settlement transformation, or also with that of the kopanitse landscape by means of its own modernized apparatus, particularly in the entire its multistratification and complexity.

Table 1. Absolute and relative increase (decrease) in population according to subregions of the kopanitse-dispersed settlement in the Slovak Socialist Republic for the period 1961—1980.

Translated by A. Kračír